

Бутиріна М. В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Обласова О. І.

Університет митної справи та фінансів

КРАЄЗНАВЧА КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розвідку присвячено аналізу специфіки розвитку масової комунікації регіону в контексті краєзнавчого підходу. Аргументовано необхідність краєзнавчої контекстуалізації історичних подій, що впливали на формування інформаційного простору Катеринославщини. Вивчення історії преси в регіональному аспекті дозволило не лише глибше осмислити її функціонування, а й сприяло розумінню загальних комунікаційних закономірностей цивілізаційного поступу. У статті обґрунтовано важливість краєзнавчої оптики у викладанні курсу «Історія масової комунікації», що дозволяє розширити бачення студентами-журналістами причинно-наслідкових зв'язків у розвитку тогочасної періодики та інших комунікаційних засобів. Використання експертних оцінок краєзнавців, таких як М. П. Чабан та М. Е. Кавун, сприяло більш глибокому розумінню контексту й функціональної значущості масовокомунікаційних інституцій та лідерів думок досліджуваного періоду. Окрему увагу приділено історії видання «Катеринославські губернські відомості», яке відіграло роль офіційного джерела інформації у катеринославському медіапросторі, та «Придніпровського краю» – газети, що стала провідною у формуванні суспільної думки. Проаналізовано їхні редакційні політики, змістове наповнення та механізми взаємодії з аудиторією. Зокрема, досліджено феномен «білого номера» «Придніпровського краю» 1902 року як приклад інформаційного спротиву цензурним обмеженням.

Розглянуто постать Д. Яворницького не лише як видатного історика та етнографа, але й ефективного комунікатора та медіатора, що сприяв українізації культурного простору Катеринослава. З'ясовано його вплив на інформаційне середовище міста через редагування друкованих видань, діяльність у товаристві «Просвіта» та участь у створенні архітектурних символів української ідентичності.

Доведено, що підхід «історія через експертне бачення» сприяє формуванню у студентів компетенцій, необхідних для аналізу соціокультурних трансформацій у регіональному контексті.

Ключові слова: масовокомунікаційна діяльність, Катеринослав, преса, краєзнавство, простір, контекст.

Постановка проблеми. Наш погляд на історію певного явища формується дослідницькими інтересами, пов'язаними з ареалом його функціонування. Вивчення історії масової комунікації конкретного регіону потребує розуміння локальних особливостей історичних подій, які обумовлювали її становлення й перебіг. Масовокомунікаційні процеси Катеринославщини в історичній ретроспективі безумовно мають свою специфіку, опанування якою передбачає краєзнавчу контекстуалізацію. Вивчаючи історію малих громад, ми краще досягаємо загальні закономірності цивілізаційного поступу. Означений підхід корелює із історико-цивілізаційним підходом Тойнбі, який вивчав вплив локальних спільнот на загальний хід історії і концептуалізував історичний про-

цес співвідношенням «виклик – відповідь» [14]. Краєзнавча оптика історії кореспондується також із фукіанським «просторовим поворотом», яким було започатковано презентацію міста як простора, що акумулює пам'ять, образи, технології, владу [12]. Просторові дослідження в журналістикознавстві – це завжди вивчення історії того місця, в якому відбувалося становлення масовокомунікаційних інституцій.

У нашій розвідці ми презентуємо новий підхід до викладання дисципліни «Історія масової комунікації», який передбачає розгляд комунікаційних процесів Катеринославського краю другої половини ХІХ – початку ХХ століття через краєзнавчу оптику. Така контекстуалізація забезпечує увагу здобувачів освіти до широкого кола

взаємопов'язаних процесів, що стали підґрунтям розгортання тогочасних масовокомунікаційних практик.

У нашому дослідженні ми пропонуємо відійти від описово-хронологічного підходу, приаманного викладу історії масової комунікації, і застосувати оціночну парадигму, ґрунтовану на експертному баченні комунікаційних процесів, що розгорталися на певному історичному етапі. На нашу думку, для розуміння студентами логіки становлення масової комунікації важливими є реконструкція причинно-наслідкових зв'язків між подіями, оприявлення їх комунікаційного статусу, упрозорення впливів, що, на перший погляд, не видаються очевидними. Разом з тим, підхід «історія через експертне бачення» сприятиме опануванню студентами-журналістами компетенцій і програмних результатів навчання, визначених відповідним Стандартом вищої освіти для бакалаврського рівня [11]. Йдеться, перш за все, про ЗК10. «Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на *основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області* (курсів наш – М.Б, О.О.), її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя» та про ПРН 10 «Оцінювати діяльність колег з точки зору зберігання та примноження суспільних і культурних цінностей і досягнень». Стандартом передбачено опанування історичними прецедентами через призму професійного досвіду й широкого соціокультурного контексту, що, власне, і забезпечує пропонований нами дидактичний підхід. Взаємодію студентів-журналістів із експертами-краєзнавцями у формі зустрічей і тематичних інтерв'ю доповнюємо також реальними й віртуальними екскурсіями до музеїв Дніпра, відвідуванням архівів, пам'ятних місць, що поглиблює й унаочнює їх сприйняття історичного матеріалу.

Методи дослідження. У рамках дослідження ми застосували загальнонаукові методи аналізу і синтезу, узагальнення й систематизації, спираючись на історичний підхід.

Як спеціально-науковий інструмент у галузі історико-журналістських студій був застосований метод експертного інтерв'ю, що є евристично цінним для дослідження історії масової комунікації. Емпіричні дані, експертні оцінки й коментарі, отримані в ході спілкування від фахових краєз-

навців дозволили глибше контекстуалізувати процес становлення інформаційно-комунікаційного простору Катеринославщини, а також розкрити причинно-наслідкові зв'язки в розвитку місцевих видань.

Зазначимо, що краєзнавча контекстуалізація курсу історії масової комунікації відповідає вимогам міждисциплінарності, інтегруючи найвагоміші аспекти географії, політичної історії, біографічного методу тощо. Такий підхід сприяє комплексному осмисленню взаємодії соціокультурних, політичних, економічних і медійних процесів у регіональному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про застосування контекстуалізації та міждисциплінарного підходу при викладанні історії пише дослідник І.Я.Кінаш [7]. З позиції інформативності катеринославської преси як джерела історії південноукраїнського регіону розглядає видання «Катеринославські губернські відомості» Д.Аванесян. Дослідниця наголошує на комплексному вивченні тогочасної історичної кон'юнктури, типологічних особливостей видання і його ролі у суспільно-політичному і соціокультурному житті Катеринославщини [1].

Масовокомунікаційні процеси історично пов'язані з урбанізацією та громадською активністю містян як представників нового типу спільності. Таку закономірність ми простежуємо, починаючи з часів античності, де саме міський тип культури спричинив потребу у масовому інформуванні громадян ранніх міст-полісів і викликав появу перших форм медіа. Не є винятком і ареал Катеринославщини. Про його урбанізацію у XIX – початку XX ст. як про «певну реакцію на глобальні соціально-демографічні зміни» писав історик О.Журба [3]. На ментальну еволюцію з переходом на міську екзистенцію у Катеринославі другої половини XIX – початку XX ст. вказував дослідник В.В.Романченко. На його думку, цей процес поступово акумулював громадянську активність [9].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити процеси формування та розвитку каналів, інструментів, засобів масової комунікації Катеринославщини кінця XIX – початку XX століття, застосувавши краєзнавчий підхід.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавча контекстуалізація історії масової комунікації Катеринослава дозволила міждисциплінарно висвітлити тогочасний перебіг подій і процесів, які можуть бути потрактовані як комунікаційні практики. Завдяки оцінкам, наданим в експертних інтерв'ю

красзнавцем Миколою Петровичем Чабаном й істориком Максимом Едуардовичем Кавуном вдалося переосмислити україноцентричні здобутки Дмитра Івановича Яворницького як видатного комунікатора й медіатора початку ХХ ст., надати їм більшої вимірності й значущості у започаткуванні питомих українських дискурсів на теренах Катеринослава. Функціонування провідних видань Катеринославщини було репрезентовано нами через оптику впливових комунікаційних чинників, технологічних інновацій, суспільних зрушень. У даній розвідці, через обмеження обсягу, ми зосередили увагу на окремих аспектах історії масових комунікацій.

Перше видання Катеринослава

Вихід першого на Катеринославщині видання на початку ХІХ ст. відповідав загальному тренду тих часів – на вимогу імператорського наказу в кожному губернському центрі мали виходити свої «Губернські відомості». Тож 7 січня 1838 року у Катеринославі з'явилися «Катеринославські губернські відомості» (КГВ), які видавалися Катеринославським губернським правлінням. Видання було жорстко цензурованим і спочатку публікувало суто офіційну інформацію й обмежувалося вузьким колом читачів. За оцінкою історика М. Е. Кавуна, це було типове видання миколаївської доби, яке не відступало від канону.

У середині ХІХ ст. діапазон тем і проблем на шпальтах видання розширився, що спричинило й збільшення кількості реципієнтів. Нумери «Катеринославських губернських відомостей» збереглися в обмеженій кількості. З першим номером газети, зокрема, студенти можуть ознайомитися в музеї Д. Яворницького, з підшивкою номерів за 1858 рік – у краєзнавчому відділі обласної наукової бібліотеки. З них вони можуть дізнатися, що структура видання складалася з двох розділів – «офіційний загальний відділ» та «місцевий відділ», який своєю чергою поділявся на офіційну й неофіційну частини. Саме у неофіційному розділі міститься цінний краєзнавчий матеріал, що дає уявлення про тогочасне життя міста – функціонування промислових підприємств, закладів, пароплавства, відкриття книжкових крамниць. Тут друкувалися також літературні твори, рецензії на книги і театральні вистави.

Варто зазначити, що решта номерів КГВ є недоступною для українських дослідників і це змушує їх вивчати видання за вторинними джерелами, зокрема за працями Д. Аванесян. Це прояв комплексної проблеми вивезення української культурної спадщини до архівів країни-агре-

сорки, що унеможлиблює роботу з автентичними джерелами.

На жаль, в архівних сховищах нашого міста також збереглося дуже мало матеріалів про редакторів, які видавали «Катеринославські губернські відомості», тим більше, що тривалий час ім'я редактора не вказувалося у газеті. Водночас відомо і про структурний та змістотвірний вплив редактора М. Д. Мизка, який протягом 1845–1847 років докорінно змінив газету, запровадивши унікальні на той час практики діалогу з читачами. Номер 36 за 1806 рік, зокрема, містить «Статтю від редакції», де М. Д. Мизко звітує про діяльність редакції за минулий рік і пише про перетворення газети на «дзеркало сучасності та архів історичної місцевості» (цитую за Д. Аванесян[1]). Показово, що для реалізації цього завдання редактор звертається до можновладців, поміщиків, фабрикантів, заводчиків, торговців із проханням надсилати свої статті до редакції. Фактично ця медіапрактика є прикладом того, що ми зараз називаємо журналістикою співучасті. М. Д. Мизко започаткував новий формат роботи КГВ, що передбачав партиципацію у створенні контенту.

Період КГВ за редакторства Ігнатія Барановського щільно пов'язаний із функціонуванням «Піквіцького клубу» – літературно-громадського товариства, яке протягом 1858–1860 років опікувалося питанням моральної революції і вірило у те, що за допомогою літературної діяльності можна вдосконалити суспільство. І назва, і спрямованість спільноти перегукувалася з романом Ч. Діккенса «Посмертні записки Піквіцького клубу», герої якого мандрували Великою Британією і фіксували подорожні враження у колоритних, дещо гротескних, але цілком впізнаваних образах. Подібно до дікенсівських персонажів катеринославські «піввіки» писали сатиричні твори, які викривали вади тогочасного суспільства. Вони мали зобов'язання, які передбачали щорічну публікацію і тому залишили по собі велику кількість нотаток, розлогих статей і літературних творів. Редактор КГВ І. Барановський публікував у своїй газеті членів клубу, зокрема його засновника М. Балліна та перекладача губернського правління М. Стопановського. Зокрема, за участю «піввіків» видання виразно артикулювало селянську тему, пов'язану із підготовкою реформи 1861 року [10]. У середині ХІХ ст. в світовій пресі почали застосовувати технологічні можливості телеграфу як засобу швидкої доставки новин. Особливої значущості технологія набула для передачі повідомлень про важливі події: війни, політичні кризи та природні

катастрофи. Відгукнувшись на технологічні зрушення у царині масової комунікації, редакція КГВ у 1865 році започаткувала публікації під заголовком «телеграми», які у 1870-х роках утворили окрему рубрику «Телеграми». Тут публікувалися повідомлення Російської, Міжнародної та Північної телеграфних агенцій.

У 1866 році за розпорядженням МВС в неофіційній частині КГВ з'являється юридичний відділ, де публікуються новини, що стосуються різних питань судочинства. В цей час видання потерпає від нестачі приватних передплатників, адже його контент не викликає інтересу у масового читача. КГВ бракує інформації місцевого характеру, політичних новин, цікавих статей від місцевих авторів. У 1870 році Головне управління у справах друку дозволяє КГВ відкрити політичний відділ, у виданні з'являються нові рубрики, з-поміж яких важливо вказати на «Міський щоденник», за яким, щоправда, встановлюється пильний нагляд.

Важливим чинником покращення контентної політики видання стала кадрова зміна: у 1872 році неофіційну частину видання очолив відомий краєзнавець К. В. Ханацький [2]. Він мав досвід редагування «Бессарабских областных ведомостей», тож до роботи у КГВ поставився з ентузіазмом, намагаючись наситити видання цікавими історико-краєзнавчими матеріалами. Редактор був переконаний, що навіть слідуючи урядовим обмеженням можна урізноманітнити контент тематично, розкриваючи у статтях питання історії, етнографії, статистики, торгівлі тощо. В такий спосіб К. В. Ханацький досяг підвищення оригінальності змісту КГВ і з одночасним зменшенням кількості передруків.

Підсумовуючи можемо зазначити, що видання «Катеринославські губернські відомості» виконували покладене на них завдання сприяти постійному і безперервному інформаційному зв'язку між державними інституціями вищого рівня та губернськими і повітовими установами, а також між інституціями одного рівня. До 1872 року це видання лишалося єдиним на Катеринославщині, чим і обумовлювався суспільний інтерес до нього. Разом з тим, програма видання виходила далеко за межі функцій, покладених на нього державою. Редактори тримали руку на пульсі усіх суспільних змін та комунікаційно-технологічних інновацій.

Масова комунікація другої половини XIX – початку XX ст.

За оцінкою історика М. Е. Кавуна, масовокомунікаційні процеси в Катеринославі відносно інших великих міст почалися із певним запізненням. Типо-

графська справа була розпочата у зв'язку із відкриттям типографії губернського правління у 1798 році, вона походила з Потьомкінської похідної типографії. Це була одна з перших друкарень у регіоні, обладнана декількома сучасними на той час верстатами. Типографія проіснувала до 1917 року, видавала перші книжки, після чого занепадала. У 1844 році відкрилося приватне видавництво Чауського, ще пізніше почала роботу друкарня Яковлева.

Загалом видавнича діяльність у Катеринославі залишалася обмеженою. На відміну від Одеси та Харкова, де видавництво активно розвивалося, у Катеринославі книжкова культура та масова комунікація торували собі дорогу значно пізніше – у 80–90-х роках XIX століття. Через це видавнича продукція мала обмежений вплив, адресувалася переважно освіченим верствам населення, таким як чиновництво, інтелігенція та дворянство. Видавнича продукція не мала масового характеру. Єдиним проривом у царині масових комунікацій можна вважати газети, які поступово набули популярності й сприяли поширенню інформації серед широкого загалу.

За словами краєзнавця М. П. Чабана, каталізатором виникнення преси та налагодження комунікаційних зв'язків між інституціями та їхніми аудиторіями став період великого економічного піднесення, що охопив Катеринославщину. У той час Олександр Поль започаткував промисловий видобуток залізної руди, що стало ключовою віхою для розвитку регіону. Саме тут, на берегах Дніпра, зароджувалося металургійне виробництво, яке згодом стало визначальною галуззю регіональної економіки.

У 1864 році розпочалося будівництво Катерининської залізниці, що значно посилювало транспортну інфраструктуру. Зведення потужного залізничного мосту через Дніпро стало символом економічного та соціального об'єднання різних частин великої Катеринославської губернії [13].

Відомий письменник і журналіст Володимир Гіляровський, який у своїх порожніх нарисах описував традиції і культурне життя України й товаришував з багатьма українськими митцями, писав, що економічні умови тодішньої Катеринославщини нагадували йому «золоту лихоманку» так званого «американського типу». Це був час, коли протягом дня можна було як збагатіти, так і збанкрутіти. Для ініціативних підприємців, готових ризикувати, він відкривав великі можливості.

Стрімкий розвиток Катеринославщини в цей період став основою для формування не лише економічного, а й культурного середовища, в якому

зароджувалися нові ідеї, зокрема й у сфері масової комунікації.

У 1898 році з'являється потужна газета «Придніпровський край», яка стала органом промисловців і цілком відповідала очікуванням і потребам регіону. Її видавцем був Мина Копилов, успішний підприємець і благодійник, який відзначився багатогранною діяльністю: від управління шахтами й заводами до книговидавництва. Краєзнавець М. П. Чабан зазначає, що точні роки життя Мина Копилова і досі залишаються невідомими. Проте саме він не лише фінансував газету, а й активно впливав на її редакційну політику. Історик М. Е. Кавун вважає, що успіх газети «Придніпровський край» безпосередньо пов'язаний із постаттю її засновника – впливового катеринославського підприємця Мина Копилова, який належав до трійки найбагатших людей міста та відігравав важливу роль у місцевому економічному житті [5]. Газету М. Копилов створив радше як забаганку, ніж як бізнес-проект.

Завдяки його ініціативі до «Придніпровського краю» долучалися видатні редактори, такі як В. Святловський, М. Лемке та П. Биков, які формували літературний і суспільний профіль видання. Відомо, що перший редактор газети, Володимир Святловський, розпочав свою редакційну діяльність у 1870-х роках, завдяки чому ще до приходу у катеринославське видання накопичив багатий досвід у цій сфері. Він редагував статті в журналі «Військово-санітарна справа», а згодом займався видавництвом і редагуванням журналу «Медицинський вісник» у Петербурзі. Ця робота заклала підвалини його професійної репутації й підготувала ґрунт для подальшої діяльності у сфері журналістики. Завдяки професіоналізму В. Святловського газета «Придніпровський край» швидко здобула авторитет і стала важливим медіаресурсом регіону.

Показовим антицензурним прецедентом став «білий номер» газети, виданий у 1902 році. Він викликав резонанс, описаний навіть у французькій пресі. Що означали білі шпальти газети? Цензурою були заборонені до публікації всі статті, підготовлені до друку журналістами. Редактор прийняв рішення-маніфест про випуск номеру лише із заголовками та пропусками замість заборонених статей. «Білий номер» «Придніпровського краю» зчинив сенсацію і одразу став бібліографічним раритетом. Газету оштрафували та закрили на півроку. Попри цензуру, вона залишалася впливовим виданням до революції.

«Придніпровський край» вирізнявся літературними амбіціями та широким охопленням тем,

населених пунктів, звідки йшла інформація, та дописувачів. Газета розповсюджувалася і в роздріб, і шляхом передплати. Зокрема, «Придніпровський край» передплачували редакції інших видань з метою передруку найцікавіших публікацій. Важливо, що такий передрук супроводжувався обов'язковою зазначенням джерела оригінальної публікації: «Як пише «Придніпровський край».

«Придніпровський край» вважається найбільш врівноваженою газетою Катеринослава. Вона цінна для істориків і краєзнавців, адже надає всебічний погляд на життя міста. Це одне з найповніших джерел для вивчення місцевої історії. Особливу цінність, на думку історика М. Е. Кавуна, становить підшивка газети за 1917 рік, яка збереглася в музеї. Саме завдяки їй дослідники отримують комплексне уявлення про події революційного року. Видання ретельно фіксувало щоденні події: зібрання, мітинги, демонстрації та заклики. Показово, що навіть у буремному 1917 році редакція намагалася зберігати нейтральну позицію, не підтримуючи жодну зі сторін, а лише об'єктивно висвітлюючи події. Це зробило «Придніпровський край» цінним документом епохи.

Часопис «Дніпрові хвилі» проіснував упродовж трьох років – з 1910 до 1913 року. Це було суто українське видання, яке публікувало оголошення про україноцентричні заходи й активно підтримувало ідею розвитку української культури.

Цікаво, що закриття часопису не було спричинене втручанням, наприклад, губернатора чи інших владних структур. В останньому номері редакція опублікувала сумну статтю, в якій пояснила, що проєкт зупинився через відсутність фінансування. Було зазначено, що товариство в Катеринославі виявилось неспроможним забезпечити видання фінансовою підтримкою. Водночас автори зауважили, що гуманітарне середовище міста ще не дозріло до такого рівня, щоб утримувати подібний журнал.

Закриття «Дніпрових хвиль» стало наслідком браку спонсорської підтримки та недостатньої кількості передплатників, адже саме передплата була основним джерелом доходів для такого типу видань. Реклама, яка могла б забезпечити додаткові кошти, практично не використовувалася. Це був проєкт із великим культурним потенціалом, однак через недостатню фінансову підтримку він зазнав невдачі.

Роль Дмитра Яворницького у становленні масової комунікації регіону

Зважаючи на те, що комунікаційний простір міста може бути організований за допомогою різних семіотичних засобів, можемо говорити,

зокрема, і про архітектурну маніфестацію суспільних цінностей та ідей. Вагомим тут є також ПР-супровід проєктів, орієнтованих на україноцентричні дискурси. І в цьому аспекті як знаковий постає фігура Дмитра Яворницького.

За оцінками експертів М.П. Чабана та М.Е. Кавуна, Дмитро Іванович Яворницький, відомий як історик, археолог, етнограф і письменник, за роки своєї діяльності у Катеринославі проявив себе також як активний комунікатор, редактор катеринославських видань і учасник формування міського простору. Його дії як медіатора між українською громадою і земською владою, а також автора культурних проєктів варто трактувати як перші кроки до українізації на Катеринославщині. На думку історика М.Е. Кавуна, усі проєкти й ініціативи Дмитра Яворницького варто розглядати з огляду на тогочасний контекст імперського Катеринослава, що дасть можливість відчутти їх революційний характер. Навіть україноцентричне маркування міського простору було на той час помітним результатом, який можна розцінити як комунікаційний успіх.

Одним із найбільших досягнень Яворницького стала реалізація амбітного плану щодо створення українського будинку Хрінникова – архітектурної та політичної маніфестації, присвяченої пам'яті запорізького козацтва. Ця споруда була не лише прибутковим будинком у стилі українського модерну, але й своєрідним культурним центром. Яворницький виступив при цьому не тільки консультантом, як прийнято вважати, а й справжнім ідеологом цього архітектурного ПР-проєкту. Завдяки зусиллям Д. Яворницького та його співпраці з мільйонером-інженером і українофілом Володимиром Хрінниковим вдалося реалізувати концепцію, яка у той час виглядала революційно. Ідея будівництва в українському стилі була абсолютно новаторською, оскільки поняття «український модерн» лише починало формуватися.

Архітектором проєкту став Петро Фетисов, талант якого Д. Яворницький та В. Хрінников скерували в русло української тематики. В концепції будівлі були використані образи дерев'яної народної архітектури, що надавало їй унікального вигляду. Декор включав символічні зображення – козак із мушкетом, сцени двобою козака і турка, майоліка у вигляді рідкісних птахів і квітів. Будівля стала архітектурною домікантою Катеринослава, хоча її сприйняття було неоднозначним. Цікаво простежити, як на появу незвичного будинку відреагувала катеринославська преса, адже його відкриття стало потужним інформацій-

ним приводом для медіа. Газета «Южная Зоря», наприклад, сприйняла споруду критично, називаючи її «середньовічною хатою», або «церквою посеред міста».

Однак для української громади це був значний успіх. Цей будинок вважають другою пам'яткою українського модерну після будівлі Полтавського земства Василя Кричевського. У будинку Хрінникова знайшли притулок театр «Палас», товариство «Просвіта». Він став осередком для українських сил. Тут проходили культурні заходи, які мали виразну україноцентричну спрямованість. Крім того, Яворницький залучив Хрінникова до фінансування видання книжки матеріалів для біографії Тараса Шевченка, що побачила світ у 1909 році. Цей видавничий проєкт також можна оцінити як прояв україноцентричної комунікації в Катеринославі. Ідея створення часопису «Запорожжє», хоча й обмежилася лише одним номером через цензуру, також свідчить про прагнення Яворницького поширювати українську культуру через пресу.

Дмитро Яворницький виступив не лише ідеологом, але й ефективним комунікатором, який розумів важливість налагодження стосунків із владою. В умовах імперського Катеринослава, де цензура швидко закривала українські видання, його стратегія дозволила реалізувати значну частину задумів. Він був знайомий із сумним досвідом попередників, таких як Єгоров із газетою «Степ» та Биков із газетою «Дніпровська молва», і це змушувало Дмитра Івановича бути обережним.

Заслугує на вивчення і досвід Дмитра Івановича у редагуванні газети «Руська правда». Хоча цей часопис, початково поміркований, пізніше став відомий своїми чорносотенними поглядами, Яворницький, бачив у ньому спосіб напрацювати інформаційний капітал. Це був початковий етап його перебування у місті Катеринославі, період укорінення у місцевий культурний простір, тому Д. Яворницькому було дуже важливо себе проявити.

Які стосунки у Д. Яворницького були із інститутом цензури? Він розумів, що не налагодивши товариських зв'язків з місцевими можновладцями, важко буде зреалізувати свої ідеї. Тому Дмитро Іванович встановлює дружні відносини з Михайлом Родзянком, головою губернської земської управи, Сергієм Бродницьким, головою повітової катеринославської земської управи, та Яковом Гололобом, головою губернського статистичного комітету, редактором «Катеринославських губернських відомостей». Актуальною мовою це був радник губернатора з культурно-іде-

ологічних питань. В радянській історіографії він розцінюється як реакційний чорносотенний діяч. Відомо, що Я. Гололобов був одним із засновників музею О. Поля, багато зусиль доклав до створення архівної комісії. Тому у нинішньому контексті він постає культурним деміургом, який в ідеологічному плані належав до правих монархістів. За словами історика М. Е. Кавуна, Д. Яворницький у перший період перебування в Катеринославі жив у нього на квартирі, мав підтримку з усіх питань, тому його ініціативи реалізувалися без заперечень.

Фігурою Гололобова освячувалися ризиковані події, зокрема, святкування шевченківського ювілею 1914 року в Англійському клубі. Щороку орендувалися різні приміщення для організації українських свят, що на той час не відповідало традиціям Катеринослава. Під час заходів співали «Ще не вмерла Україна», «Заповіт» Шевченка. Перебіг україноцентричних свят і подій детально описаний в хрестоматії М. П. Чабана «У старому Катеринославі». Фактично всі ці ініціативи були спрямовані на просування українського проєкту у простір міста, що розгорталося в різних комунікаційних вимірах і площинах. Для промоції як комунікативна мережа в тогочасному Катеринославі використовувалися організації інтелігенції (Катеринославське наукове товариство, створене у 1901 році; Архівна вчена комісія, створена у 1904 році; музей О. Поля; Англійський клуб; театр Англійського клубу; Комерційний клуб; комерційне училище Синявського). Для привернення уваги до подій видавалися афіші. В окремих виданнях («Придніпровський край», «Южная зоря») оприлюднювалися анонси заходів.

Висновки. Краєзнавча контекстуалізація історії масової комунікації є евристично цінною для розуміння логіки становлення комунікаційного простору певного регіону. Звернення до методу експертного інтерв'ю виявило продуктивність як для здобуття цінних матеріалів для емпіричного забезпечення історико-журналістського дослідження, так і для організації навчального процесу. Діалоги студентів-журналістів з істориками, краєзнавцями рідного регіону, екскурсії до краєзнавчих музеїв, робота в архівах міста поглибили розуміння соціокультурних, економічних, політичних умов розвитку преси та інших масовокомунікаційних засобів і каналів другої половини XIX – початку XX ст. Краєзнавчу оцінку отримали перші видання Катеринославщини – «Катеринославські губернські відомості», «Придніпровський край», «Дніпрові хвилі». Була актуалізована роль Дмитра Яворницького як не лише визначного дослідника історії Катеринославщини, а й архітектора культурних трансформацій, комунікатора, медіатора, який гуртував довкола себе активних містян, створюючи україноцентричні ком'юніті. Його лекційна діяльність, активність у «Просвіті», зусилля зі створення українського міського простору у Катеринославі були надзвичайно важливими в умовах імперської доби, де кожен прояв української ідентичності ставав актом спротиву імперській політиці та водночас свідченням комунікаційного успіху.

Вважаємо, що просторовий підхід до історії масової комунікації краю, що передбачає краєзнавчі рецепції, є перспективним для впровадження в навчальний процес і здійснення подальших студій в історико-журналістській царині.

Список літератури:

1. Аванесян Д. «Екатеринославские губернские ведомости» (1838–1918): становлення та розвиток видання. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 23. К., 2011. С. 196–220.
2. Бобков В. В. До біографії К. В. Ханацького: за матеріалами архівів Санкт-Петербурга та Сімферополя. *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки*. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 1. С. 44–48.
3. Журба О. І. Історія Катеринослава в історіографії XIX – початку XX століття. *Universum Historiae et Archeologie*. 2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 214–222. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5f7193d1e8689.pdf
4. Іваненко В. В., Кавун М. Е. Катеринослав-Дніпропетровськ: віхи історичного поступу. *Грані*. 2001. № 1 (15). С. 4–10.
5. Кавун М. Е. Губернське місто (1776–1880). *Дніпропетровськ: віхи історії*. Дніпропетровськ: Грані, 2001. С. 49–83.
6. Кавун М. Е. Два Катеринослава: До проблеми історичного континуїтету в розвитку міських поселень Півдня України XVIII – першої половини XIX ст. *Вісник Дніпропетровського Національного університету: Історія та археологія*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. Вип. 6. С. 147–153.
7. Кінаш І. Я. Концептуальний підхід НУШ при вивченні постаті Д. Вітовського на уроках історії. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах нової української школи*. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С. 64–67.

8. Мина Семенович Копилов // Портал «ДніпроКультура». URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Myna_Semenovych_Korylov (дата звернення : 9.01.2025).
9. Романченко В.В. Зародження громадянського суспільства у середовищі міського соціуму Катеринослава другої половини XIX – початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. Вип. 47. С. 52–58.
10. Світленко С.І. Суспільний рух на Катеринославщині у 50–80-х роках XIX століття: Монографія. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2006. 268 с.
11. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 06 ««Журналістика», спеціальності 061 «Журналістика», спеціалізація «Реклама та зв'язки з громадськістю» першого (бакалаврського) рівня. Затверджено та введено в дію наказом МОН України від 26.06.2019 № 864 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/061-Zhurnalistyka-bakalavr.28.07-1.pdf>
12. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
13. Чабан М.П. У старому Катеринославі (1905–1920 рр.). Хрестоматія. *Місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів* / М.П. Чабан. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2001. 359 с.
14. Toynbee A.J. A study of history. London : Oxford University Press, 1961. Vol. XII. (Reconsiderations). 740 p.

Butyrina M. V., Oblasova O. I. REGIONAL CONTEXTUALIZATION OF THE HISTORY OF MASS COMMUNICATION IN THE KATERYNOSLAV REGION (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY)

The study is devoted to the analysis of the specifics of the development of mass communication in the region in the context of the local history approach. The necessity of local history contextualisation of historical events that influenced the formation of the information space of Katerynoslav region is argued. The study of the history of the press in the regional aspect allowed not only a deeper understanding of its functioning, but also contributed to the understanding of the general communication patterns of civilisational progress. The article substantiates the importance of local history optics in teaching the course “History of Mass Communication”, which allows journalism students to expand their vision of cause and effect relationships in the development of periodicals and other communication media of the time. The use of expert opinions of local historians, such as M. P. Chaban and M. E. Kavun, contributed to a deeper understanding of the context and functional significance of mass communication institutions and opinion leaders of the period under study. Particular attention is paid to the history of the “Katerynoslav Gubernski Vedomosti”, which played the role of an official source of information in the Katerynoslav media space, and “Prydniprovskiy Krai”, a newspaper that became a leading public opinion maker. Their editorial policies, content and mechanisms of interaction with the audience are analysed. In particular, the phenomenon of the “white issue” of “Prydniprovskiy Krai” in 1902 is studied as an example of information resistance to censorship restrictions.

The article examines the figure of D. Yavornytskyi not only as an outstanding historian and ethnographer, but also as an effective communicator and mediator who contributed to the Ukrainisation of the cultural space of Katerynoslav. His influence on the information environment of the city through editing printed publications, activities in the “Prosvita” society, and participation in the creation of architectural symbols of Ukrainian identity is revealed.

It is proved that the approach “history through expert vision” contributes to the formation of students’ competencies necessary for the analysis of socio-cultural transformations in the regional context.

Key words: mass communication activities, Katerynoslav, press, local history, space, context.